

GOLI OTOK

Ivana Čvek
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest
E-mail: ivana.cvek346@gmail.com

Ovaj članak nastoji na jednom mjestu dati što cjelovitiju analizu raznih aspekata funkcioniranja logora na Golom otoku između 1949. i 1956. godine. Na temelju objavljene historiografske i memoarske literature dana je rekonstrukcija logorskog sustava te su predloženi podaci o kažnjavanjima izeovca koji bi trebali razjasniti razmjere, metode i različitost akcija protiv osoba koje su optužene za podršku Staljinu u vrijeme sukoba Tito-Staljin.

Ključne riječi: *Goli otok, Informbiro, informbiroovci, Komunistička partija Jugoslavije*

Uvod

Goli otok jadranski je otok smješten u Velebitskom kanalu, između sjeveroistočnog dijela otoka Raba i kopnene obale na sjeveru Velebitskog kanala. Zapadno od njega nalazi se otok Sv. Grgur, a sjevernije otok Prvić. U vrijeme Prvog svjetskog rata na Golom su otoku Austrijanci držali zarobljenike, a poslije 1918. godine Talijani su tražili boksit. Između dvaju svjetskih ratova otok je bio u vlasništvu Rade Vukanovića, veletrgovca iz Brinja, da bi poslije 1945. godine bio nacionaliziran.

Kao što mu samo ime govori, na Golom otoku nema zelenila jer je stalno izložen burama i munjama. Duž sjeverne obale nema nikakvih uvala ni zaklona, a dubine neposredno uz obalu prelaze 30 metara. Južna i jugoistočna obala bolje su razvedene od sjeverne. Od kopna je udaljen oko šest, a od otoka Raba pet kilometara. Upravo zbog svoje nenaseljenosti i gotovo sigurne nemogućnosti bijega, Goli otok odabran je za osnivanje političkog logora Goli otok 1949., a za zatvorske potrebe koristio se gotovo 40 godina. U tom razdoblju zatvorski se režim mijenjao ovisno o političkim potrebama i vrsti kažnjenika. Glavna tema ovog rada jest razdoblje od 1949. do 1954. godine koje ga je obilježilo kao simbol jugoslavenskog totalitarizma i nečovječnosti. Nakon Rezolucije IB-a iz 1948. godine, vlast je odlučila poslati na Goli otok one koji su se priklonili i one za koje je sumnjala da su se ili će se prikloniti Staljinu, tzv. informbiroovce. Treba napomenuti da su se, osim Golog otoka, za obračun s „informbiroovcima“ koristili i drugi logori i zatvori.

U Hrvatskoj su to bili: Sisak, Lonjsko polje, Ugljan, Vis i Korčula; u Bosni i Hercegovini: Zenica, Vareš, Bileća; u Srbiji: Srijemska Mitrovica, Banjica i stari gradski zatvor u Beogradu–Glavnjača. Oficiri Jugoslavenske armije držani su u Jasenovcu, petrovaradinskoj tvrđavi kraj Novog Sada te u Staroj Gradiški. Goli otok postao je pojam pod kojim se podrazumijevaju nepravde i zločini prema zatvorenicima, uključujući i manje logore te vrste. U tom se smislu za cjelokupan sustav logora u bivšoj državi koji je služio obračunu s informbiroovcima, uobičajio naziv Arhipelag Goli.³⁸⁷

Sukob Tito-Staljin

Da bismo bolje razumjeli razloge nastanka logora, potrebno je reći nešto o političkom razdoblju koje mu je prethodilo. Naime, nakon stabiliziranja komunističke vlasti u Jugoslaviji i proglašenja Federativne Narodne Republike Jugoslavije, nestale su nesuglasice nastale u vrijeme rata te su se brzo zaboravile. Započelo je razdoblje sovjetskog utjecaja.

Tako je prvi republikanski Ustav, usvojen u siječnju 1946., bio kopija sovjetskog Ustava iz 1936. godine. Po sovjetskom su uzoru bili ustrojeni federalna struktura, parlament, uprava, vlada, sudstvo, armija, policija, sindikat, omladinske organizacije i državna privredna poduzeća. Sve više se očitovao sovjetski način upravljanja: uvedeni su policijski teror, kontrola medija i državna planska privreda te su bili prisutni pravna nesigurnost i povrede temeljnih ljudskih prava.³⁸⁸ Unatoč tome, kao posljedica niza neslaganja, osobito oko jugoslavenske balkanske politike, krajem 1947. godine počelo je kritiziranje i sve žešći napadi na politiku i vodstvo KPJ-a i Tita. Kritike su stizale prvenstveno od KP-a Sovjetskog Saveza, ali i od drugih komunističkih partija. U početku su neslaganja i svađe držani u strogoj tajnosti, no to će se promijeniti objavom *Rezolucije Informbiroa*.

U Bukureštu je 20. lipnja 1948. godine na drugoj sjednici Informbiroa usvojena rezolucija „O stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije“ (poznatija pod nazivom *Rezolucija Informbiroa*) čime je započela javna faza sukoba između KPJ-a i komunističkog pokreta kojim je dominirala Moskva. Bit Staljinovih pisama ponavlja se u osam poglavlja.³⁸⁹ KPJ je

³⁸⁷ Kosić, *Goli otok*, 7.

³⁸⁸ Banac, *Sa Staljinom*, 33.

³⁸⁹ Kržavac i Marković, *Informbiro – šta je to*, 119.

optužena za odstupanja od lenjinističke teorije partije, za praktične i ideološke pogreške, za pomanjkanje unutarpartijske demokracije i za uporno neprihvatanje bilo kakve kritike. Svemu tome Staljin je dodao da bi oni „zdraviji“ članovi partije trebali prisiliti svoje rukovoditelje da otvoreno i pošteno priznaju svoje pogreške te da ih poprave. Tako je poslao poruku da je potrebno zbaciti Titovo vodstvo. Može se zaključiti da su time Staljin i sovjetski rukovoditelji smatrali da će u Jugoslaviji izazvati rascjep te da će se jugoslavenski narod pobuniti protiv svoje vlade zahvaljujući Staljinovu autoritetu.³⁹⁰ Međutim, Tito je sve iznenadio objavom od 30. lipnja u partijskom organu *Borba* u kojem je odbio napad Informbiroa kao neosnovan, netočan i nepravedan. Usto, od 18. do 21. srpnja 1948. godine u Beogradu je održan Peti kongres Partije na kojem su delegati odbili *Rezoluciju Informbiroa*.³⁹¹ Time je započeo višegodišnji otvoreni sukob između Informbiroa i Tita.

Jugoslavija se našla u nepovoljnom položaju jer se do sukoba u potpunosti oslanjala na Sovjetski Savez i tek stvorene socijalističke države istočne Europe, a sad se odjednom našla bez prijatelja i saveznika. Zemlje Informbiroa provele su kampanju u svim sektorima međupartijskih i međudržavnih odnosa; vršena je potpuna ekonomska blokada Jugoslavije, na istočnim granicama vršile su se demonstracije jakih oružanih snaga, izazivali su se granični incidenti, a sve istočnoeuropske zemlje prekinule su ugovore o prijateljstvu s Jugoslavijom. Diplomatski, politički i drugi odnosi prekinuti su ili su svedeni na najmanju moguću mjeru. Sve navedeno nanijelo je velike štete Jugoslaviji.³⁹²

Unutar same Jugoslavije stanje je bilo konfuzno. Teško se bilo naviknuti da je nekoć najveći prijatelj postao neprijatelj. Svi oni koji su se smatrali sljedbenicima Staljina i koji su se, prema procjeni UDB-e i drugih organa vlasti, na bilo koji način kolebali, zatvoreni su kao politički zatvorenici. Da bi se nekoga zatvorilo, bila je dovoljna sumnja člana Partije ili nekog od običnih građana. Ovakvo stanje omogućilo je partijskom vrhu da se riješi nepoćudnih ljudi.

Odluka da se „informbiroovci“ progone donosila se postupno. U početku se uvjeravalo i objašnjavalo svakom pojedincu kako je stav CK KPJ-a ispravan te se smatralo da će se sukob s vremenom otkloniti, stoga nije bilo mnogobrojnih uhićenja. Kako će sukob eskalirati, tako će porasti i broj uhićenih.³⁹³

³⁹⁰ Banac, *Sa Staljinom*, 126-127.

³⁹¹ Bilandžić, *Društveni razvoj*, 113.

³⁹² Kržavac i Marković, *Informbiro – šta je to*, 143.

³⁹³ Banac, *Sa Staljinom*, 230.

Informbiroovci

Naziv „informbiroovac“ odnosio se na građanina FNRJ-a koji je određeno vrijeme proveo u nekom od tadašnjih zatvora ili logora pod optužbom da je podržao *Rezoluciju Informbiroa* protiv KPJ-a i Tita. U javnost je bila iznesena činjenica da su informbiroovci zatvoreni jer su se na nekom partijskom sastanku izjasnili za *Rezoluciju Informbiroa* ili jer su na neki drugi način djelovali kao njezini zagovaratelji. Sasvim je sigurno da je bilo takvih slučajeva. Uz sigurne pristalice Staljina i Informbiroa našao se određen broj onih koji su stali na njihovu stranu jer su vaganjem snaga sukobljenih sila zaključili da velika zemlja kao što je Sovjetski Savez ne može izgubiti protiv male Jugoslavije ili jer su jednostavno bili razočarani stanjem nastalim nakon rata. Čistka koja je provođena protiv informbiroovaca dala je priliku vodstvu KPJ-a da ukloni moguće protivnike pri čemu su bile zahvaćene i nevine žrtve.³⁹⁴

Jedan od poznatijih slučajeva isključenja iz Partije jest onaj iz 1950. godine kad je CK KPH-a iz svojih redova isključila trojicu poznatih hrvatskih Srba, partizana i visokih dužnosnika, Radu Žigića,³⁹⁵ Stanka Opačića Ćanicu³⁹⁶ i Dušana Brkića³⁹⁷ zbog navodne podrške srpskom nacionalizmu i *Rezoluciji Informbiroa*. U tzv. „Rezoluciji o razotkrivanju neprijateljske agenture Informbiroa u redovima CK KPH“ piše da su optuženi za „antipatriotizam“, „rušenje bratstva i jedinstva Srba i Hrvata“, „borbu protiv izvršenja plana“, „informbiroovske agenture“, itd. Zapravo je Brkić prosvjedovao zbog zanemarivanja ćirilice u školama u odnosu na latinicu, zbog natpisa na željezničkim postajama jer nema onih na ćirilici i tome slično, dok je Žigić bio protiv prisilnog otkupa i izvoza. Nadalje, smatrali su da su srpski ustanički krajevi u Hrvatskoj zapostavljeni i u neravnopravnom položaju. Na kraju su sva trojica smijenjena i deportirana na Goli otok gdje je Žigić umro pod čudnim okolnostima.³⁹⁸

Broj uhićenih informbiroovaca nije pouzdan. Smatra se da ih je ukupno 55 663 bilo registrirano, od čega 16 280 zatvoreno i osuđeno (15 173 muškaraca i 928 žena). Oni su bili porijeklom iz svih Republika te su bili pripadnici svih nacionalnih skupina.³⁹⁹ Međutim, postojala je razlika u njihovoj zastupljenosti u logoru na što su imali utjecaj

³⁹⁴ Banac, *Sa Staljinom*, 153.

³⁹⁵ Predsjednik Savjeta za prerađivačku industriju.

³⁹⁶ Ministar šumarstva.

³⁹⁷ Potpredsjednik Vlade.

³⁹⁸ Vojnović, *Zapisnici Politbiroa*, 445-479.

³⁹⁹ Previšić, „Broj kažnjenika“, 173-193.

razni elementi. Po nacionalnoj strukturi bilo je 44% Srba, 21.5% Crnogoraca, 16% Hrvata, 5% Makedonaca, 3.5% Slovenaca, 3% Albanaca i 7% ostalih (Talijani, Rusi, Mađari, Bugari, itd.). Iz navedenog proizlazi da su iznad jugoslavenskog prosjeka bili zastupljeni Srbi i Crnogorci, a razloge tome, između ostalog, možemo naći u njihovoj stoljetnoj povijesnoj vezi s Rusima pri čemu su se sigurno javile moralne i psihološke dileme.⁴⁰⁰ Zanimljivo je i da su u partijskim, odnosno državnim institucijama, informbiroovci osobito bili zastupljeni u policiji i vojsci, što je zapravo moglo biti opasno za KPJ jer su upravo te institucije imale ključnu ulogu u obrani postojećeg političkog sustava.⁴⁰¹

Dolazak na Goli otok

Postojale su dvije kategorije informbiroovaca: oni koji su osuđeni po administrativnom postupku i oni kojima su kazne izrekli vojni sudovi. Administrativni kažnjenici bili su po skraćenoj proceduri u kratkom roku otpremani u logor, dok je za one zahvaćene krivičnim zakonom najprije slijedio sudski postupak. Nakon dovršetka istrage zatvorenike se premještalo u zajedničke sobe u kojima su čekali suđenje. Tu život još nije bio toliko nepodnošljiv. Po završetku suđenja, na koje se nije dugo čekalo i koje je bilo samo predstava bez publike, u kratkom ih se roku upućivalo na izdržavanje kazne.⁴⁰²

U drugoj polovici 1949. godine prve dvije skupine, ujedno i najbrojnije, stigle su na Goli otok; u prvoj je bilo 2000 zatvorenika, dok je u drugoj bilo 1500.⁴⁰³ Nakon dva mjeseca bile su raspoređene u brigade i poslone na izvršavanje javnih radova na kopnu. Tek dolaskom treće skupine počinje razdoblje međusobnih obračuna.⁴⁰⁴

Kažnjenici vezani lancima teretnim su se vlakom dopremali do Bakra odakle su brodom dalje prevoženi do otoka. Vlak bi na odredište stizao noću i tu bi ih dočekaio špalir ljudi koji se protezao od vagona do broda Punat. Kažnjenike se zatim, s već pretrpljenim fizičkim posljedicama, ubacivalo u utrobu broda gdje su mnogi po strmim stepenicama znali slomiti ruku, nogu ili razbiti glavu. Nakon što bi se brod napunio, zatvarala se štiva, a ljudi bi se, tako nagurani, gotovo ugušili zbog manjka kisika. Uza sve to, cijelo su vrijeme bili u strahu od likvidacije. „Ugledah ispod sebe stravičnu sliku štive. Bila je oštro

⁴⁰⁰ Banac, *Sa Staljinom*, 150.

⁴⁰¹ Isto, 155.

⁴⁰² Kosić, *Goli otok*, 26-30.

⁴⁰³ Banac, *Sa Staljinom*, 233.

⁴⁰⁴ Marković, *Istina o Golom otoku*, 98.

osvijetljena brodskim feralom. Udarcima u glavu bili smo obrušeni u taj ambis, tumbajući se jedan pored drugoga ispod batina u stranu. U štivu su nas tukli drvenim palicama. Sve je već bilo obliveno krvlju (...). Zatim je slijedilo kotrljanje dvojice vezanih jadnika niza stepenice, a onda pad tijela na hrpu ljudskog mesa. U štivu nisu bile čvrsto ugrađene stepenice, već samo strmo prislonjene nekakve ljestve. Po njima se nikako nisu mogla spuštati dvojica vezanih ljudi. Padali smo u dubinu od tri metra, kao dvije frknute mačke.”⁴⁰⁵

Vožnja je trajala nekoliko sati. Obično se na otok stizalo rano ujutro gdje bi ih opet dočekao špalir ili tzv. topli zec. Kad bi brod dovezio nove zatvorenike, toga se dana na otoku nije radilo, već su se svi kažnjenici trebali svrstati na obali u špalir i tako pridošlicama poželjati „dobrodošlicu“. Njih se udaralo i pljuvalo te su se mogli čuti povici kao što su: „Tito, Partija, Tito Partija! Smrt izdajnicima! Ua banda!“. Stroj je znao biti dug između 500 i 1500 metara. Prolazak kroz špalir je mogao biti donekle olakšan jedino ako bi se našao koji zatvorenik koji bi na vlastiti rizik koristio metodu „mrtve ruke“.⁴⁰⁶ „Udarci pljušte po svim dijelovima tijela. Ono dane odjeće odbacio sam, kako bih se rukama branio od udaraca. Potpuno gol kao i svi iz moje grupe, sve sam krvaviji, bacan s jedne na drugu stranu špalira. Neki od mojih supatnika padaju i ostaju ležati u nesvijesti, ili bez ono malo snage da ustanu. Preskačemo preko takvih i jurišamo naprijed, svatko onako kako uspije, kolikom brzinom može (...) Bose su noge na oštrom tučenu prve prokrvarile, potom nos, pa raspukle usne. Kako se primičemo kraju stroja, a čini se nikada kraja, tako iz otvorenih rana krv izbija po svim dijelovima tijela. (...) isprebijan, gol, krvav, po svemu tijelu, našao sam se, prošavši špalir pred nekakvim barakama. Sjeo sam, zapravo pao na užareni kamen pod sjajnim srpanjskim suncem. Usta mi puna krvi. Usne se rascvjetale, usne isječene, nabrekle, osjete to prsti. Mutno mi pred očima. Treba vremena da čovjek jasno vidi. Spočetka sam bio u sumaglici. Neki su sasvim bez svijesti. Ima li mrtvaca ne znam. Samo znam da su mi kasnije rekli da ni jedna grupa ne prođe špalir bez mrtvih. Nekima polomljene ruke, čak i kralježnice. Neki obnevidjeli, oči im zatvorile rane.”⁴⁰⁷

Za neke je špalir znao završiti smrću, a one koji bi posrnuli ili pali, nastavljalo se tući. Nakon toga, odvlačilo se pridošlice do velike drvene kace napunjene morskom vodom koja se nalazila na vrhu logora u koju bi ih se zagnjurilo (pritom bi često malo nedostajalo

⁴⁰⁵ Lončar, *Bando, sagni glavu*, 115.

⁴⁰⁶ Bilić, *Goli otok*, 142.

⁴⁰⁷ Isto, 121.

da se ne uguše). Zatim su se smještali u posebne barake u koje je ostalima bio zabranjen pristup.⁴⁰⁸

Tijekom boravka na otoku kažnjenici su cijelo vrijeme bili podvrgnuti sumnjičenjima i stalnim istragama koje su bile puno surovije i dugotrajnije od onih u istražnom zatvoru. Također, ovdje su izvršitelji i mučitelji bili drugi zatvorenici. „Ceo postupak sveden je samo na istragu, i to na istragu neograničenog trajanja i sa neograničenim sredstvima. Istraga koja je u isto vrijeme i kazna, a kazna koja je za celo vreme i istraga, i tako u nedogled. Uopšte ih nije zanimao *corpus delicti* koji me je i doveo u zatvor. Njih je zanimalo nešto drugo: koga još treba da zatvore, ko je još sumnjiv, ko bi još mogao biti kriv, na koga ja još sumnjam, ko bi još progovorio ako bi ga prisilili, sa kim sam još razgovarala o tome i tome, a taj nije došao da me prijavi... Još, još, još... Tome još nije moglo i nije smelo da bude kraja.”⁴⁰⁹

Dolaskom na Goli otok gubilo se vlastito ime te su svi označavani zajedničkim nazivom – „banda“. Pridošlice su nakon nekog vremena morale stati pred kolektiv barake i iznijeti svoj „stav“. Pod tim se podrazumijevalo javno iznošenje svoje životne priče do raznih pojedinosti (o sebi, obitelji, rodbini, prijateljima) s naglaskom na vlastito neprijateljsko djelovanje.⁴¹⁰

Organizacija izvan „žice“

Organizacija uprave Golog otoka bila je u rukama upravnika logora i njegova zamjenika te njihovih pomoćnika i zamjenika. U pravilu, upravitelj logora bio je pukovnik UDB-e. Uz njega su se nalazili oficiri, istražitelji i sljednici iz pojedinih jugoslavenskih Republika. Svaki kažnjenik po dolasku na Goli otok pripao bi određenoj republičkoj UDB-i s obzirom na mjesto uhićenja, a ne nacionalnost. Milicija i služba osiguranja bili su zaduženi za osiguranje logora. Svi su oni bili smješteni izvan „žice“, a za njihov udobniji smještaj, zatvorenici su izgradili hotel i posebnu zgradu milicije.

⁴⁰⁸ Spadoni, *Krvavi žal*, 57.

⁴⁰⁹ Simić i Trifunović, *Ženski logor*, 12.

⁴¹⁰ Kosić, *Goli otok*, 66.

Slika 1. Pogled na kamenu zgradu u kojoj su bili smješteni milicionari. Ispod terase zgrade je prostor s ćelijama za posebne slučajeve⁴¹¹

Zatvorenici su sretali svoje izvršitelje, ali nikad nisu došli u dodir s pukovnicima UDB-e, zapovjednikom logora ili s većinom njegova osoblja. Sva su mučenja, psihička i fizička, vršili sami zatvorenici, ali po naredbama Uprave.⁴¹² U golotočkom sustavu isljednik nije tražio od zatvorenika da mu „dođu na raport“, već su zatvorenici morali to sami odlučiti, inače bi se u suprotnom mislilo da nešto kriju. U takvim slučajevima nije bilo moguće „revidiranje“. Onaj tko nije tako postupao, nije se mogao nadati izlasku iz radilišta te bi mu kazna uglavnom bila produžena. Ipak, pod pritiskom torture mnogi su bili spremni pristati na sve kako bi si olakšali situaciju.⁴¹³

Organizacija unutar „žice“

Unutar zatvoreničke hijerarhije glavni je bio predsjednik konferencije sobnih starješina. Uz njega su bili njegov zamjenik, rukovoditelj radova i kulturno-prosvjetni referent. Te je ljude postavljala Uprava logora kojoj su bili odgovorni. Ova skupina bila je zadužena za donošenje i dijeljenje vode za piće, večernje prebrojavanje pred barakom, raspodjelu odjeće i obuće, za rijetko davanje rublja na pranje, za higijenu, vođenje bolesnika na liječnički pregled, ali i za provođenje terora nad ostalim zatvorenicima.⁴¹⁴

⁴¹¹ http://www.lopar.com/hrv/turisticka_ponuda/izleti/goli_otok_vise.php (29. 3. 2017.)

⁴¹² Kosić, *Goli otok*, 59.

⁴¹³ Bilić, *Goli otok*, 156.

⁴¹⁴ Banac, *Sa Staljinom*, 235.

Sobni starješina bio je posrednik između isljednika i zatvorenika. On je, kao prvi u štabu, pripremao i vodio političke konferencije na kojima se pojedinačno iznosio tzv. neprijateljski rad. Prije skupa bi svoje suradnike obavijestio kako da reagiraju na koga, prema tome kako bi to naredio isljednik. Ako bi on sam bio nezadovoljan nečijim izlaganjem, prvi bi krenuo u batinanje zatvorenika pa bi batinaši, poučeni njegovim primjerom, nastavili gdje je on stao. Primao je naredbe o uvođenju istrage nad pojedincima, nagrađivao „dobre i poslušne“, a kažnjavao „izdajice“. Organizirao je unutrašnje špijunaže svakog nad svakim. Njemu se javljalo na „raport“ kod isljednika, bilo radi nadopunjavanja svoje istrage ili cinkarenja koje se smatralo dokazom dobre volje zatvorenika koji je krenuo putem „povratka na put Partije“. Sami po sebi, tračevi su bili bezvrijedni, ali je Uprava time stvarala stanje nepovjerenja između zatvorenika čime im je dodatno zagorčala život. Da bi se dobilo mjesto sobnog starješine, trebalo je na neki način uvjeriti Upravu i isljednike u odanost i spremnost da im se vjerno služi.

Zamjenik je u odsutnosti sobnog starješine obavljao njegov posao te je vodio aktiv. Katkad je i sam vodio političke konferencije te je obavezno na njima bio svjedok. Rukovoditelj radova obavljao je fizičke poslove barake na dodijeljenom radilištu, dok je kulturno-prosvjetni referent organizirao ideološko-političke satove na kojima se diskutiralo o člancima iz političkog glasila *Borba*.⁴¹⁵

Među logorašima na najvišem položaju bili su aktivisti tj. članovi aktiva. Oni su imali svoje sastanke na kojima drugi nisu smjeli prisustvovati i gdje su se dogovarali o „radu“. Najvjerojatnije je da su tada primali upute od Uprave. Nadalje, trebali su odobravati mjere koje su se provodile u logoru te su morali voditi aktivnu borbu protiv bande, odnosno, tući ih i ponižavati. Aktivistima su mogli postati logoraši za koje se smatralo da su revidirali svoj stav i da su dali sva imena koja bi mogla zanimati UDB-u, a tu je odluku donosio nadležni isljednik.

Članovi kolektiva predstavljali su najveću grupu među zatvorenicima. Prvi korak do ulaska u kolektiv bio je iznošenje stava pred kolektivom koji se uglavnom iznosio po dolasku na otok ili u roku 1-3 mjeseca. Kažnjenik je trebao reći sve o sebi, s naglaskom na svoje navodno „neprijateljsko djelovanje“, iznijeti svoja nova uvjerenja i dokazati da je spoznao svoju grešku. Nakon toga je kolektiv odlučivao je li kažnjenik prihvaćen ili mu slijedi bojkot kao kazna. Uobičajeno je bilo da se po nekoliko puta ispovijeda pred

⁴¹⁵ Kosić, *Goli otok*, 67-68.

kolektivom. Na političkoj konferenciji koja se održavala svake večeri obavljano je primanje u kolektiv. Zapravo je sudbina osuđenika ovisila o sklonosti isljednika. Njih nisu tukli, već je njihova zadaća bila tući druge. Smjeli su razgovarati s drugim zatvorenicima, imali su pravo na hranu i samo su iz ove kategorije mogli napredovati na neku višu poziciju.⁴¹⁶

Ispod članova kolektiva bili su „odložni“. Oni su uglavnom već prošli kroz bojkot, ali su još uvijek bili smatrani bandom. Da bi dokazali da su krenuli pravim putem, morali su npr. pomoći u gonjenju na tragaču ili kaseli, tući, pljuvati, prijavljivati i sl. Ako se ne bi uspjeli dokazati, vraćani su natrag u bojkot.

Na najnižem su mjestu bili „bojkotirani“. Oni su morali raditi na najtežim poslovima bez ikakvog radnog vremena te su pritom bili izloženi stalnom pljuvanju, tući, fizičkom i psihičkom maltretiranju. Njihova uobičajena kazna je bila zakidanje za san te noćno stražarenje po 2 ili 4 sata nad kiblom. Nazivani su bandom te su imali oznake na sebi s natpisima kao što su npr. izdajnik, sluga neprijateljski, staljinovac, itd. Prije spavanja prolazili su špalir, a tako pretučeni i krvavi spavali su na betonskom podu. Bojkot je trajao najviše mjesec dana, ali se mogao odužiti na više mjeseci, odnosno, do trenutka kad bi isljednik procijenio da je postignut cilj. Bojkotiranom nitko nije smio pomoći te su često u stanju očaja i duševnog rastrojstva priznavali ono što nikad nisu ni mislili ni radili.⁴¹⁷

Svakodnevnica

Ustajanje je bilo u rane jutarnje sate nakon čega bi se vršilo prebrojavanje. O umivanju nije bilo ni riječi jer vode nije bilo dovoljno ni za piće. Progutavši na brzinu doručak koji se uglavnom sastojao od kutlače crne kave i komada palente, krenulo se na rad. Prilikom izlaska iz žice ponovno bi uslijedilo prebrojavanje koje se obavljalo i prilikom povratka u žicu te prije odlaska na spavanje. Na radilištu se sve radilo ručno uz pomoć teških i nezgrapnih alata koji su zahtijevali vještinu koju većina zatvorenika nije imala te im je tako rad bio još teži. Bojkotirani su dobivali najteži posao. Jedna od sprava za njihovo mučenje bio je tzv. golootočki tragač. Imao je dvije paralelne letve s nosivom površinom, međutim, ručice su na jednom dijelu bile kraće, a na drugom duže. Onu stranu s kraćim letvama, na kojoj je teret bio teži, držao je bojkotirani, dok je drugu stranu na

⁴¹⁶ Mihalović, *Kratka Istorija*, 41.

⁴¹⁷ Kosić, *Goli otok*, 60-62.

kojoj su letve bile duže dobio gonič (aktivist, član kolektiva, pasivac koji se trebao dokazati). Gonič je guranjem tjerao „bandu“ da u trku nosi teret. U slučaju da „banda“ više nije mogla nositi tragač, ručni zglobovi su se obavijali konopom pa šake i prsti više nisu bili potrebni. Kad ni to ne bi pomoglo, na prsa bi im stavili tešku kamenu ploču pa bi se „banda“ počela gušiti, a ploča bi se maknula tek kad bi se procijenilo da je bilo dosta. Svi informbiroovci su prošli ovu torturu.

Uz tragač su se koristili i kasela i labud. Kasela je također služila za nošenje tereta udvoje, ali za razliku od tragača, imala je izgled sanduka s ručkom i bila je primjerenija za nošenje sitnijeg tereta kao što je npr. pijesak. Labud je sličan tragaču, samo mnogo veći. Njega je moralo nositi najmanje osam zatvorenika i to na ramenima, a koristio se za prijenos ogromnih gromada kamenja.⁴¹⁸

Jedan od uvjeta puštanja iz logora bila je obveza zatvorenika da šute o Golom otoku kad izađu na slobodu. Upravo onako kao što logor na Golom otoku nikad nije bio spomenut u novinama, tako je i od revidiraca bilo zahtijevano da ne pričaju o iskustvima koja su tamo doživjeli. Dakle, kad se kažnjenik vratio na put „Tita i partije“, onda je mogao biti otpušten iz logora. No, njega bi i na slobodi dočekala slična situacija zlostavljanja i torture koju je provodila policija, nemogućnost zapošljavanja, nastavak progona obitelji, žigosanje kao izdajice partije i domovine itd.

Izgled logora

Logor je bio opasan bodljikavom žicom, a na svakih pedesetak metara stajale su kameno-betonske stražarnice s puškarnicom usmjerenom prema logoru. U povećoj zgradi do samog logora bili su smješteni milicioneri koji su ih čuvali. Naziv logor nije se smio koristiti, u protivnom bi se kažnjenike odmah istuklo. Njihove nastambe bile su izgrađene u jednoj od udubina na zapadnom dijelu otoka. Bile su napravljene od grubo obrađenog kamena, samo s krovom, bez potkrovlja. Zgrade su bile duge oko 10, a široke i visoke oko 4 metra. Svaka je imala sobičak koji je pripadao sobnom starješini. Zgrade su bile poredane jedna do druge, prateći kosinu udoline koja se postupno dizala prema vrhu otoka. Bilo je napravljeno 20-ak takvih zgrada u koje je bilo smješteno oko 250 do 300

⁴¹⁸ Kosić, *Goli otok*, 71-74.

zatvorenika. Osuđenici su ležali na daskama, a kao pokrivač su im služile potrgane vojničke deke.⁴¹⁹

Slika 2. „Velika žica” – vidi se zgrada kuhinje, ali se ne vide paviljoni za kažnjenike koji se nalaze desno u uvali⁴²⁰

Radilište 101

Radilište 101 ili Petrova rupa bio je osobito tajanstven dio logora, može se reći, logor unutar logora. U tom su dijelu bili smješteni specijalni informbiroovski zatvorenici: bivši članovi centralnog komiteta, visoki rukovoditelji, ministri, generali, španjolski borci, ambasadori, sveučilišni profesori, bivši komunisti školovani u SSSR-u,iskusni članovi Partije, visokoobrazovani intelektualci i sl.⁴²¹ Radilište 101 dobilo je ime „Petrova rupa“ po Petru Komneniću, predsjedniku Republičke skupštine Crne Gore, koji je ovdje doveden s prvom grupom zatvorenika. On je ovo mjesto pogrdno nazvao rupom. Radilo se zapravo o vrtači koju su napravili Talijani tražeći boksit.⁴²² Rupu su sačinjavale dvije barake, jedna za spavanje i do nje druga, manja, za kuhanje i ispitivanje. Do baraka se spuštalo ljestvama, a kasnije kamenim stepenicama. Noću su s kula svijetlili reflektori i obasjavali rupu i njezinu okolinu. Takva struktura onemogućavala je bijeg. U baraci su ležajevi bili na tri kata, drveni i bez posteljine.

⁴¹⁹ Mihalović, *Kratka Istorija*, 60-61.

⁴²⁰ http://www.dmmedia.com/izleti/goli_hr.htm (29. 3. 2017.)

⁴²¹ Kosić, *Goli otok*, 98.

⁴²² Marković, *Istina o Golom otoku*, 113.

Stanovnike Petrove rupe nitko nije smio čuti ni vidjeti, a ni oni nisu smjeli vidjeti druge; bili su u potpunoj izolaciji.⁴²³ Usto, sustav represije upravo je prema tim kažnjenicima bio najdrastičniji. Međutim, život je ovdje bio organiziran jednako kao u „velikoj žici“. Koristile su se iste metode pri radu i mučenju. Ne zna se kad je Petrova rupa prestala funkcionirati, vjerojatno krajem 1953. ili početkom 1954. godine. Njezini su zatvorenici tada bili razmješteni u obične logore na Golom otoku ili Bileću, ovisno o tome je li kažnjenik bio osuđen administrativnim putem ili putem vojnog suda. Kasnije je Rupa zatrpana kako bi se prekrilo njezino postojanje.⁴²⁴

Ženski logor

Istovremeno s osnivanjem logora za informbiroovce na Golom otoku 1949. godine, Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove rezervirao je za svoje potrebe i susjedni otočić Sveti Grgur. Već iste te godine na sjeveroistoku Grgura osnovan je i prvi ženski logor. Osim za izgradnju logora za sebe, žene su odvedene na zapadni dio otoka na dogradnju logora za oficire. Nakon što su doradile logor za kažnjenike oficire, žene su 1950. godine prebačene na Goli otok, gdje su na njegovoj sjeveroistočnoj strani, prema Velebitu i buri, u uvali Senjska, opet gradile novi logor za sebe. Kažnjenice su 1952. godine ponovno prebačene na Grgur, u bivši oficirski logor, te kasnije opet na Goli otok. Zbog ovih premještanja dolazilo je do problema kod osobnih svjedočanstava i prisjećanja ženskih logorašica jer se faktografske i iskustvene činjenice sasvim ne podudaraju.⁴²⁵ I ovdje je prevladavala organizacijska shema muškog logora te su žene radile iste poslove kao i muškarci. „Svaka aktivistkinja svoju bandu je imala. Da svoju bandu slomi, svaka je sebe zadužila, (...) Način da se to postigne, teškim ili lakšim kamenom, batinama, izvođenjem pred stroj, pljuvanjem ili zastrašivanjem, noćnim stajanjem ispod sijalice, ili bdijenjem u čošku pored kible (...) dogovaran je na sastancima aktiva, dirigovano iz Centra, a Centru iz Uprave. Isljednici su tražili da se zapisnici dopune. Aktivisti su znali da im od broja dopuna, otkrića, sloboda zavisi.“⁴²⁶

⁴²³ Kosić, *Goli otok*, 91.

⁴²⁴ Isto, 98.

⁴²⁵ Prlenda, *Sjećanja žena*, 51; Kosić, *Goli otok*, 15.

⁴²⁶ Dragović-Gašpar, *Let iznad Golog otoka*, 151.

Kraj logora

Vežano za novi politički odnos prema SSSR-u, poslije Hruščovljeva posjeta Jugoslaviji, većina administrativno kažnjenih logoraša bila je oslobođena. Krajem studenoga 1956. godine oslobođeni su gotovo svi preostali informbiroovci, a na Golom otoku zamijenili su ih zatvorenici druge vrste. Tamo su u to vrijeme uvjeti robijanja postali znatno podnošljiviji. Razoreni su ostaci ambijenta političkih zatvorenika. Nije bilo traga starim metodama mučenja, a usto su bile dozvoljene posjete, paketi, pisma, knjige, novine itd. Zatvor, odnosno kasnije kazneno-popravni dom na Golom otoku, konačno je ukinut 1988. godine. Ostaci građevina danas se nalaze devastirani.

Zaključak

KPJ je tijekom zaoštavanja sukoba sa SSSR-om usustavila politiku uhićivanja i kažnjavanja ibeovaca, a kao vrhunac te represije 1949. godine osnovan je logor Goli otok. On je vjerojatno nastao kao odgovor na sve veći diplomatski, ekonomski i vojni pritisak SSSR-a, kao i zbog povećanog broja uhićenih ibeovaca. Osnovni cilj ovog rada bio je prikazati konstrukciju tog logorskog sustava te njegove sociološko-političke aspekte. Usto, na temelju svjedočanstava bivših zatvorenika, stvorena je slika o teškom svakodnevnom životu na otoku. Ondje su bili instalirani čitavi proizvodni procesi koji su se temeljili na teškom fizičkom radu što je imalo različite učinke i posljedice na političku zbilju i pojedince onog doba, a negativan prizvuk imena Goli otok očuvao se sve do danas.

Popis kratica:

CK KPJ – Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije

FNRJ – Federativna Narodna Republika Jugoslavija

IB – Informbiro

KP – Komunistička partija

KPJ – Komunistička partija Jugoslavije

SSSR – Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika

UDB – Uprava državne bezbednosti

Popis slika:

Slika 1. Pogled na kamenu zgradu u kojoj su bili smješteni milicionari. Ispod terase zgrade je prostor s ćelijama za posebne slučajeve..... 182

Slika 2. „Velika žica” – vidi se zgrada kuhinje, ali se ne vide paviljoni za kažnjenike koji se nalaze desno u uvali..... 186

Bibliografija

Banac, Ivo. *Sa Staljinom protiv Tita*. Zagreb: Globus, 1990.

Bilandžić, Dušan. *Društveni razvoj socijalističke Jugoslavije*. Zagreb: Centar društvenih djelatnosti Saveza socijalističke omladine Hrvatske, 1978.

Bilić, Đuro. *Goli otok i Dabrovine: logori jugoslavenskog socijalizma*. Zagreb: Nit, 1998.

Dragović-Gašpar, Rosanda. *Let iznad Golog otoka*. Beograd: Akvarijus, 1990.

Kržavac, Savo, Dragan Marković. *Informbiro – šta je to: Jugoslavija je rekla ne*. Beograd: Sloboda, 1976.

Kosić, Ivan. *Goli otok: najveći koncentracijski logor*. Rijeka: Adamić, 2003.

Lončar, Vilim. *Bando, sagni glavu*. Zagreb: TRGO-rast, 1997.

Marković, Dragan. *Istina o Golom otoku*. Beograd: Narodna knjiga – partizanska knjiga, 1987.

Mihalović, Dragoslav. *Kratka Istorija satiranja*. Beograd: Narodna knjiga – Alfa, 1999.

Previšić, Martin. „Broj kažnjenika na Golom otoku i drugim logorima za ibeovce u vrijeme sukoba sa SSSR-om (1948. – 1956.).“ *Historijski zbornik* 66 (2015), br. 1: 173-193.

Prlenda, Sandra, ur. *Sjećanja žena žrtava nacizma i nedemokratskih režima*. Zagreb: Centar za ženske studije, 2009.

Simić, Dragoslav, Boško Trifunović. *Ženski logor na Golom otoku – ispovesti kažnjenica i islednice*. Beograd: ABC production, 1990.

Spadoni, Slavko. *Krvavi žal: sjećanja golootočkog uznika*. Rijeka: Matica hrvatska, 2007.

Vojnović, Branislava priredila. *Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske: 1945. – 1952.*, sv. 2. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2006.

SUMMARY

Goli otok served as a site of a political prison and labour camp which was founded in 1949, at the peak of Tito- Stalin political dispute, together with the nearby Sveti Grgur island, which held a similar camp for female prisoners. Until 1956, throughout the Informbiro period, Goli otok was made into a high-security, top secret prison. During this period, at least 13 000 political prisoners were incarcerated on the island. The main focus of this paper was to show the socio-political aspects of this political prison and labour camp's past. It contains former inmates' testimonies about harsh everyday life in the camp and the peculiar methods of its orchestration.

Keywords: *Goli otok, Cominform, convicts, Yugoslav Communist Party*